

Temný věk

Jaroslav Bašta, politik, diplomat, exministr a bývalý velvyslanec v Ruské federaci a na Ukrajině

Tento název začali používat evropští historici pro ta období dějin, která se z jejich úhlu pohledu vyznačovala dvěma vlastnostmi: oproti předcházejícím obdobím se prudce snížilo množství a úroveň písemných pramenů a došlo ke kolapsu dosavadní civilizace. Naši současnost charakterizuje mimo jiné i zvýšený zájem o studium příčin mnohočetných selhání velkých prosperujících států v průběhu historie. V Evropě se tato pozornost soustřeďuje už více než osmnáct století na pád Říše západořímské.

Její kolaps byl úspěšně předpovídán již v druhém století našeho letopočtu, komentován současníky a pak v průběhu nadcházejících věků o něm čas od času někdo spekoval. Teprve od 19. století se stal předmětem seriózního odborného studia, které kvůli nedostatku relevantních dobových zpráv nedospělo k jednoznačnému vysvětlení, zato však zplodilo spoustu bizarních teorií, které kvůli několika uměleckým zpracováním rezonují v obecném povědomí dodnes.

Já osobně považuji za nejobvčetnější práci na toto téma knihu amerického archeologa Josepha A. Tainterera *Kolapsy složitých společností* (Praha 2009). Analogie mezi Římem 3. až 5. století našeho letopočtu a naší současností je skoro děsivá.

Samotný kolaps začal úpadkem vzdělání, což byl přímý důsledek předchozí dlouhodobé politické nestability. První obor, který zanikl, byla výuka matematiky, protože byla příliš namáhavá a složitá (proto historici se nemohou v uvedeném období opřít o ekonomická data). Dramaticky klesl počet lidí, kteří uměli číst a psát. Zato nastal nebyvalý rozvoj řečnických škol, v nichž se zájemci o práci ve státních službách učili mluvit a vystupovat na veřejnosti. K tomu znalosti čtení, psaní a počítání nepotřebovali. Hlavní úkol byl zapůsobit na publikum. Hodně mi to připomíná dnešní trendy v rozvoji českého školství.

Co se ekonomiky týkalo, tehdy nastalo několik vážných problémů, protože armádu přestala živit válka jako v předchozích stoletích, naopak každý výboj stál více než do pokladny přinesl. A armáda již nesestávala z rekrutů, ale profesionálů, takže byla dražší. Jediným zdrojem příjmů státu se tak staly daně. S jejich vybíráním však byly vážné potíže – společnost se skládala zhruba ze tří vrstev: z městské chudiny (v Římě a velkých městech), z osobně svobodných rolníků, řemeslníků a obchodníků a z vládnoucí, převážně byrokratické elity. K té se postupně zařazovala křesťanská církevní hierarchie. Městská chudina daně neplatila, naopak stát jí živil a předcházela jí. Elita byla také od všech plateb osvobozena, takže veškeré náklady na provoz státního aparátu hradila střední vrstva lidí práce. Nevládala to.

Římská říše, která nebyla schopna stále se zvyšující daně vybírat, svěřila tento úkol soukromým firmám, které prosluly při vymáhání dluhů svou krutostí a bezohledností. Výsledek se brzy dostavil, svobodní občané přestali mít děti, protože se báli, že by je neuživili. Zřejmě také ztratili motivaci přivádět potomky do tak nespravedlivého a krutého světa. Celé oblasti se vylidnily a staly pustinou. Žádný pokus těch několika málo osvícených císařů osídlit znovu opuštěné kraje a přimět svobodné Římány, aby zase přiváděli na svět děti, nebyl úspěšný (to samozřejmě neplatilo pro městské chudé). Nakonec rolníci utekli k barbarům, případně se nebránili jejich invazím a Říše západořímská zanikla.

Mimochodem, ten nápad svěřit státní výběr daní soukromým podnikatelům se v historii objevil ještě dvakrát – v 18. století ve Francii a v 19. století v Osmanské říši. Tento Colbertův krok někteří historici považují za jednu z příčin Velké francouzské revoluce, a na tom, že privatizace vybírání

státních daní a dluhů kriticky oslabila Osmanskou říši se shodnou skoro všichni. Naši politici a zákonodárci by měli lépe znát historii, pak by je nenapadlo zavést tak drastické zákony o vymáhání dluhů soukromými exekutory.

Dalším obdobím, které si z mnoha důvodů zaslouží označení Temný věk, byla epocha náboženské reformace a protireformace v 17. století, ono známé Temno Aloise Jiráska. Se šokující teorií o jeho příčinách přišel Nate Silver, který náboženské války, revoluce a válečné konflikty 16. - 18. století považuje za přímý důsledek vynálezu knihtisku a nezvládnuté informační revoluce s tím související.

Možnost masového sdílení myšlenek totiž nevedla jen k pokroku ve vzdělání, vědě a k průmyslové revoluci, ale měla ještě jednu temnou stránku svázanou s lidskou povahou. Zásadní technologická změna ve sdílení a uchovávání informací jako svůj první vedlejší efekt přinesla začátek nejkrvavějšího období evropských dějin.

„Přívál tolika nových myšlenek způsobil hromadné zmatení. Množství informací narůstalo mnohem rychleji než naše povědomí, jak s nimi nakládat a jak odlišit informace užitečné od zavádějících. Výsledkem toho, že lidstvo nyní mělo k dispozici mnohem více společných informací, se paradoxně stala narůstající izolace národů a náboženství. Instinktivní reakcí na „příliš mnoho informací“ je selektivní přístup k nim – vybrat si z nich ty příznivé a zbytek ignorovat; za spojení si vzít ty, kdo si vybrali stejně, a ostatní mít za nepřátele.“ (Nate Silver 2014, str. 9)

Protože od počátku knihtisk nejvíce využívali náboženští reformátoři, vedla ona výše zmíněná instinktivní reakce na přívál informací k tomu, že další tři století probíhaly v Evropě náboženské a občanské války. Pak se konečně projevil pozitivní důsledek první informační revoluce – technický pokrok a klasická parlamentní demokracie. Tu můžeme dle základního prostředku komunikace a propagandy nazvat demokracií tištěného slova. Obávám se však, že v současné době jsme svědky jejího zániku, protože v době elektronických médií selhává a působí trochu anachronicky. Zastupitelská demokracie a tradiční politické strany mi trochu připomínají královský kočár s benzinovým motorem či moderní autobus poháněný parním strojem Jamese Watta z roku 1775.

Zdá se mi, že z hlediska výhledu do budoucnosti nás čekají podobně nebezpečné časy jako naše předky před čtyřmi staletími. A to tenkrát přílišné čtení knih nezpůsobovalo digitální demenci jako elektronická média dnes, nanejvýše lehkou pomatenost, kterou popsal Miguel de Cervantes v románu Don Quijote de la Mancha.

Současná informační revoluce a její technologie nezměnily jen náš způsob života, který se stal osamělejším a pohodlnějším než kdykoli předtím v historii lidstva, ale dokonce nás začaly měnit jako živočišný druh. Urychlily proces autodomestikace člověka, o kterém psal již Charles Darwin, a to ne tím nejšťastnějším způsobem pro náš další biologický a společenský vývoj. Začínáme svým životním stylem stále více připomínat naše zvířecí miláčky, jen místo ke svému majiteli, líní a nasycení, pasivně vzhlížíme k obrazovce televize či počítače.

V důsledku těchto technologických změn došlo k úděsné infantilizaci větší části populace v bohatších zemích. První, kdo si toho faktu všiml a začal ho prakticky využívat, byli tvůrci reklamy. Vypracovali postupy, jak zapůsobit na city toho velkého dítěte, v něž se zvolna všichni měníme. Vycházejí z toho, že náš mozek si dokáže z té záplavy informací zapamatovat jen tu poslední, případně tu, kterou mu často opakuje. Ta však musí být dostatečně podbízivá a stupidní.

Od reklamních pracovníků tyto metody převzali technologové moci. Propaganda byla nahrazena reklamou. A politické programy politických stran nahradily tváře politiků a jednoduché symboly. Umění zajímavě se tvářit totiž přináší více politických bodů než schopnost dobře mluvit a myslet.

Dnes jsou ideálními politiky modelky (třeba s neexistujícím čírem), nikoli herci dobře zvládající svou roli. O originálních osobnostech schopných samostatně myslet nemluvě. Demokracii totiž nahradil politický trh s lidskou hloupostí a naivitou.

Tradiční politické strany jsou tak postupně vytlačovány jednorázově vzniklými subjekty postavenými na tváři a jménu jedné postavy, jež často bývá majitelem nového hráče na politickém trhu. Členská základna obvykle hraje roli příčinnivého fanklubu otce-zakladatele. Tyto změny politické scény umožnila existence zkorumpovaných elektronických médií, především televize jako nejúčinnějšího propagandistického nástroje. A to vše představuje logický důsledek tří dlouhodobě probíhajících zhoubných procesů – gangsterizace politiky, pornografizace veřejného prostoru a debilizace společnosti. Všechny tyto jevy lze považovat za důkaz nefunkčnosti zastupitelské demokracie jako takové. Parní stroj asi nemá cenu inovovat.

Přesto bych ve svých závěrech nebyl tak pesimistický, protože moderní technologie přináší nové možnosti a naděje. Digitální média udělaly z našeho světa virtuální globální vesnici. Sice způsobily, že většina z nás vlastně bydlí na samotě, nijak však nebrání tomu, abychom si kdykoli mohli promluvit se sousedy. Paradoxně jsme se vrátili nazpět do dob vzniku demokracie, kdy do fungování obce mohl mluvit každý její člen. Nikdy za posledních více jak dva tisíce let nebylo znovuzavedení přímé demokracie technicky tak snadné. Stačí jen chtít převzít do svých rukou zodpovědnost za naše životy a naši budoucnost. Nepůjde to snadno, protože současný režim se tomu bude bránit ze všech svých sil, ale jiná cesta ke svobodě není. Při pokračování současných forem zastupitelské demokracie jako nadvlády peněz si totiž budeme moci vybírat pouze mezi nevolnictvím nebo otroctvím.

Literatura:

Tainter, Joseph. A.: Kolapsy složitých společností. Nakladatelství Dokořán, s r. o, Zborovská 40, Praha 2009

Silver, Nate,: Signál a šum. Nakladatelství Paseka, Praha - Litomyšl 2014